

TÜRÜK

2023, Yıl/Year: 11, Sayı/Issue: 35, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 29.10.2023

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 05.12.2023

Sayfa / Page: 16-28

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Doç. Dr. Muhammet Sani ADIGÜZEL

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve
Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

msadiguzel@fsm.edu.tr

NÂZİM HİKMET'İN “SEKİZ YÜZ ELLİ YEDİ” ŞİİRİNİN ŞERHİ

Öz

Şiir şerhinin tek bir formülü yoktur. Bir şiir, kelime kelime parçalara ayrılarak analiz edilebileceği gibi yazarının deneyimine ve şiirin onu nasıl etkilediğine odaklanarak da incelenebilir. Bu noktada önemli olan okura yeni bir anlayış kazandırmaktır. Eğer yazılan şerh okurun yeni bir şey görmesini sağlayabilirse yazarın analizi değerli olmuştur. Bu çalışmada Nazım Hikmet'in "Sekiz Yüz Elli Yedi" şiiri İstanbul'un Fethi bağlamında şerh edilmiştir. İncelemede İstanbul'un Fethi'nin çeşitli yazarların eserlerine tezahürü de yine "Sekiz Yüz Elli Yedi" şiiri kapsamında tartışılmıştır. Nazım Hikmet'in İslam'ın beklediği en şerefli gündür bu diye başlayan İstanbul'un Fethini anlattığı "Sekiz Yüz Elli Yedi" şiiri "Kostantiniyye elbette fetholuncaktır, onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir." Fetih hadisi esas alınarak şerh edilmiş bu şerh yapılırken başka birçok eserden olduğu gibi Stefan Zweig'in İstanbul'un Fethiyle başladığı "İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar" adlı eserinden de yararlanılmıştır. Çalışmaya kaynaklık eden söz konusu eserlerin, İstanbul'un fethini galip ve mağlup taraf olmak üzere iki farklı bakış açısıyla ele alması "Sekiz Yüz Elli Yedi" şiirinin şerhine ayrıca önem kazandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, Nâzım Hikmet, İstanbul'un Fethi, Ayasofya Camii, Stefan Zweig

COMMENTARY ON NÂZİM HİKMET'S POEM "SEKİZ YÜZ ELLİ YEDİ"**Abstract**

There is no single formula for poetry commentary. A poem can be analyzed by breaking it down word by word, or it can be studied by focusing on the author's experience and how the poem affects him. The important thing at this point is to give the reader a new understanding. If the commentary can make the reader see something new, the author's analysis has been valuable. In this study, Nazım Hikmet's poem "Sekiz Yüz Elli Yedi (Eight Hundred and Fifty Seven)" is annotated in the context of the Conquest of Istanbul. In the review, the manifestation of the Conquest of Istanbul in the works of various writers is also discussed within the scope of the poem "Sekiz Yüz Elli Yedi". Nazım Hikmet's poem "Sekiz Yüz Elli Yedi", in which he describes the Conquest of Istanbul, which begins with the verse "İslam'ın beklediği en şerefli gündür bu" (this is the most honorable day awaited by Islam), is annotated through the hadith of conquest: "Constantinople will of course be conquered, what a beautiful commander is the commander who conquers it, how beautiful is the soldier who conquers it". As well as many other works, the commentary presented here also refers to Stefan Zweig's work titled "Decisive Moments in History", which starts with the Conquest of Istanbul. The fact that the works in question discuss the conquest of Istanbul from two different perspectives, the victor and the defeated, adds additional importance to the commentary of the poem "Sekiz Yüz Elli Yedi".

Keywords: New Turkish Literature, Nâzım Hikmet. Conquest of İstanbul, Ayasofya Mosque, Stefan Zweig.

Giriş

Stefan Zweig "İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar" adlı eserinde ilk olarak İstanbul'un Fethi'ni konu alır. İstanbul'u fetheden Fatih'in dehasını da bu Fetih için yaptığı iki önemli buluşla açıklar. Bunlardan birincisi İstanbul'u çevreleyen surları yıkmak için top döktürmesi, ikincisi ise gemileri karadan yürütmesidir (Zweig, 1954). Dehanın olmayanı oldurmak anlamı dikkate alınırsa II. Mehmed'in bunları yaparak İstanbul'u fethedip Fatih sıfatını kazandığı söylenebilir:

"Her ne pahasına olursa olsun! Bu sözde her zaman için bir yaratıcılık ve canlılık ifadesi vardır. İşte harp ilanından hemen sonra Sultana devrin en tecrübeli ve zengin buluşlu top dökücüsü tanınan bir adam müracaat ediyor. Urbas veyahut Arbas namında bir adam. [...] Sonradan Rum muharrirlerinin büyük bir dehşetle ilk büyük "taş atan makina" diye tavsif ettikleri bu yeni top işte böylece muvaffakiyetle hazırlanmış oluyor. [...] Bu muazzam toplar ağır ağır fakat inatla ve karşı konulması imkânsız bir şekilde Bizans surlarını parçalayıp lokmalara ayırıyorlar." (Zweig, 1954, 15-17)

Stefan Zweig'in nesir diliyle anlattığı İstanbul'un Fethi'ni Arif Nihat Asya şiir diliyle anlatır. Asya "Fetih Marşı" şiirinde tarihi edebiyata tıpkı çağdaşı Zweig gibi surları yıkan toplar ve karadan yürütölmek üzere imal edilen gemiler üzerinden taşır:

"Yelkenler biçilecek, yelkenler dikilecek;
Dağlardan çektiriler, kalyonlar çekilecek...
Kerpetenlerle sûrun dişleri sökülecek!" (Asya,1999,181)

Kısa nesrin usta kalemi Asya bunu nazım planında da gösterir ve Fethi üç mısraya sığdırır. Asya'nın üç mısraa sığdırdığı surları yıkan toplar ve karadan yürütölen gemiler Zweig'da iki bölümde ele alınır: "Surlar ve toplar" ve "Dağları aşan donanma". Bu bölümlerden birincisinden olduğu gibi ikincisinde de birkaç satır okunabilir:

"Bütün büyük askerî harekattaki kati darbeler daima şaşırtma hareketleri ile elde edilmiştir. Ve Mehmed'in üstün dehası bir defa daha harikulâde şekilde sabit oluyor. Onun bu tasavvurunu kimseler sezmiyor. Bir defasında bu dâhi müdebbir kendisi için şöyle demişti: "Eğer sakalımın bir kılı dahi kafamdan geçeni öğrenmiş olsaydı onu hemen yoldardım." Ve emri toplar duvarları gümbür döverken büyük bir intizamla icra ediliyor. Bu bir tek 22 Nisan gecesi zarfında tam yetmiş gemi dağlar ve vadiler aşırılıp bağlar, tarlalar ve ormanlar arasından geçirilerek bir denizden öteki denize naklolunuyor. Ertesi sabah gözlerini açan Bizans ahalişi rüya gördüğünü sanıyor." (Zweig, 1954, 23-24)

Zoru başarmak önemlidir. İstanbul'u fethetmek zoru başarmak demektir. Bunun ne denli zor olduğu müjdelendiğinden fethine kadar geçen süre göstermektedir. Zaten müjdeyi veren bu zorluğun kesinlikle yenileceğine de dikkat çekmiştir. Müjdede geçen "elbette" kelimesi bunun kesin bir dille ifadesidir: "Kostantiniyye elbette fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir!" (Bilmen, 1972, 277)

İlk İstanbul kadısı Hızır Bey Çelebi İstanbul'un Fethi'yle ilgili bir beytinde bu zorluğun Fatih Sultan Mehmed'e kadar aşılamadığına dikkat çeker:

"Feth-i İstanbul'a murat bulamadılar evvelün
Fethedüb Sultan Mehemed didi tarih âhirün" (Banarlı, 1986, 14)

Bu beyitteki "âhirün" kelimesi ebced hesabıyla 857 tarihi gösterir. Bu da İstanbul'un hicri tarihle fethedildiği yıldır. Nâzım Hikmet de konuyla ilgili yazdığı şiirine "Sekiz Yüz Elli Yedi" adını koyar. Nâzım Hikmet'in "Sekiz Yüz Elli Yedi" şiiri anılan müjdeli hadisinin bir şerhi gibidir.

Şiirin Şerhi

Şerhin "bir eseri, dil, teknik ve kültürle ilgili özellikler içinde ve bunlara ait bilgilerin ışığı altında açım-lama, bir olguyu kendi özelliklerini ortaya koyarak tanıtm-a" (Alptekin, 1982, 38) şeklinde bir tanımını verdikten sonra şiirin şerhine geçilebilir.

Nâzım Hikmet "Sekiz Yüz Elli Yedi" şiirini İstanbul işgal altında iken yazmıştır. "Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!" diye biten İstiklâl Marşı'nın kabulünden yaklaşık iki ay kadar önce yazılan bu şiir işgale karşı tam bir manifesto niteliğindedir. Nâzım Hikmet'in Millî

Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya gidişi de bu şiirin yayımlanmasının hemen akabindedir. Vâlâ Nureddin'le İnebolu üzerinden Ankara'ya giden Nâzım Hikmet şiirini Vâlâ'ya ithaf etmiştir:

“Sekiz Yüz Elli Yedi

Vâlâ'ya

İslâm'ın beklediği en şerefli gündür bu;
Rum Kostantiniyye'si oldu Türk İstanbul'u!
Cihana karşı koyan bir ordunun sahibi,
Türk'ün genç padişahı, bir gök yarılır gibi
Girdi "Eğrikapı"dan kır atının üstünde;
Fethetti İstanbul'u sekiz hafta üç günde!
O ne mutlu, mübarek bir kuluymuş Allah'ın...
"Belde-i Tayyibe"yi fetheden padişahın
Hak yerine getirdi en büyük niyazını:
Kıldı Ayasofya'da ikindi namazını.
İşte o günden beri Türk'ün malı İstanbul,
Başkasının olursa yıkılmalı İstanbul!” (Nâzım Hikmet, 2002, 107)

Nâzım Hikmet'in 1921'in hemen başında yayımlanan “Sekiz Yüz Elli Yedi” şiiri ile Yahya Kemal'in “1918” ve “26 Ağustos 1922” şiirleri birlikte okunabilir. Yahya Kemal 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi'nden duyduğu rahatsızlığı dile getirdiği “1918” şiirini “Ateş ve kanla siler, bir gün, ordumuz lekeyi / Bu, insanoğluna bir şeyn olan, Mütârekeyi.” (Yahya Kemal, 1961, 76) mısralarıyla bitirir. Anadolu'yu işgal eden Yunan birliklerine karşı başlatılan Büyük Taarruz harekâtını ise “26 Ağustos 1922” ismiyle şiirleştirir:

“Şu kopan fırtına Türk ordusudur yâ Rabbi!
Senin uğrunda ölen ordu budur yâ Rabbi!
Tâ ki yükselsin ezanlarla müeyyed nâmın,
Galib et, çünkü bu son ordusudur İslâm'ın.” (Yahya Kemal, 1962, 140)

Yahya Kemal'in içinde bulunulan zamanı anlatan manzum bir dua niteliğindeki şiiri gibi Nâzım Hikmet'in “Sekiz Yüz Elli Yedi” şiiri de geçmişi değil bugünü anlatmak için yazılmıştır. Daha doğrusu dün bugüne taşınmıştır. Hicri 857'de Türk İstanbul'u olan Rum Kostantiniyye'si ilelebet İstanbul Türk olarak kalacaktır. İstanbul'un işgali İstanbul'un başkasının olması sonucunu asla doğurmamalıdır: “İşte o günden beri Türk'ün malı İstanbul / Başkasının olursa yıkılmalı İstanbul.”

Stefan Zweig'in ilk baskısı 1927 yılında yapılan “İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar” (Sternstunden der Menschheit) kitabındaki İstanbul'un Fethi yazısı da Nâzım Hikmet'in şiiri gibi bitmektedir:

“Havadis; Roma'da, Venedik'te, Floransa'da korkunç akisler bırakıyor. İhtarâmiz bir gök gürültüsü gibi Fransa'ya ve Almanya'ya geçiyor. Ve korkudan tüyleri diken diken olan Avrupa, kendi uyuşuk lâkaydisi yüzünden, şu herkesin unuttuğu kapıdan, musibet Serkaporta'dan içeriye dalmış olan tahripkâr bir kuvvet yüzünden asırlar boyunca elinin kolunun bağlı ve hareketsiz

kalacağını anlıyor. Fakat insan hayatında olduğu gibi tarihte de kaybedilmiş bir ânın ah ve vah ile bir daha geldiği görülmemiştir. Ve bir tek saatin kaybettirdiği şeyi bin yıl dahi geriye getiremez.” (Zweig, 1954, 37-38)

Şiirin Adı

Zweig İstanbul’un Fethi’ni “yıldızın parladığı anlar” başlığı altında ele almayı tercih eder. Yahya Kemal’in bu konudaki tercihi ise “bir ulu rüya görmek” şeklindedir. Bu iki tercihlerden ilki için 29 Mayıs 1453, diğeri için 857 tarihi uygun düşer. Bu iki takvim arasındaki farkı Yahya Kemal Fetih bağlamında şöyle dile getirir:

“Yazık ki bu sene-yi devriyeyi hicri takvimle tam mevsiminde idrak etmek kabil değil, yoksa zevkine büsbütün doyumazdı; çünkü takvimlerin dini, imanı ve vicdanı var; mesela sene 857 deyince İslam’ın İstanbul’a girdiğini hissediyoruz; bu rakamda anlı şanlı bir tınnet var; 1453 deyince bilakis Bizans’ın Türklere mağlup oluşu idrak olunuyor, bu rakamda bilakis bir can çekişme, bir ufunet, bir günlük kokusu var. Bu rakamların biri Müslüman, biri değil.” (Yahya Kemal, 1985, 83)

Konuyla ilgili olarak Ahmet Haşim’in yazdığı “Müslüman Saati” yazısından da bir kesit alınabilir:

“İstanbul’u yenileştiren ve yerlisini şaşkırtan istilâların en gizlisi ve en tesirlisi yabancı saatlerin hayatımıza girişi oldu. “Saat”ten kasdımız, zamanı ölçen âlet değil, fakat bizzat zamandır. Eskiden kendimize göre yaşayışımız, düşünüşümüz, giyinişimiz ve kendimize göre, dinden, ırktan ve ananeden hayat alan bir zevkimiz olduğu gibi, bu üslub-ı hayata göre de “saat”lerimiz ve “gün”lerimiz vardı. (...) Giden saatler babalarımızın öldüğü, annelerimizin evlendiği, bizim doğduğumuz, kervanların hareket ettiği ve orduların düşman şehirlerine girdiği saatlerdi.” (Ahmet Haşim, 1991, 15)

Yahya Kemal’in “bir ulu rüya görmek” benzetmesi Tanpınar’ın şiir için kullandığı “uyanırken görülen rüya” benzetmesini andırır. “Üsküdar, bir ulu rü’yâyı görenler şehri” (Yahya Kemal, 1961, 25) mısraının mübdii Fetih’ten dört buçuk asır sonra âdeta uyanık iken görülen bu rüyanın yerli yerinde olup olmadığı arayışı içine girer gibidir:

“Mayıs’ın yirmi dokuzuncu gününü sabahtan güneş batıncaya kadar Topkapı’dan Eğrikapı’ya surların dibinde gezine gezine geçirdim. İstanbul baharının bu sıcak günü genç Fâtih’in Türk ordularını İstanbul’a soktuğu gündür. İstanbul muhasarasının öyle bir sihri var ki bir defa tutulan uzun seneler kurtulamaz; gözünde tarihin bütün öteki levhaları silinir, yalnız bu kalır; dört buçuk asırdır bu muazzam vaka nice alimlerin rüyasına girmiş, Déthier, ihtiyar Mordtmann gibi nicesi ömürlerinin en güzel senelerini bu surların dibinde geçirmiş, bu efsunlu vakanın hazzına doyamamış.” (Yahya Kemal, 1995, 82)

Elbette bu yakadan, galip taraftan, görülen rüya karşı yakadan da görülmektedir. Ancak karşı yakadan, mağlup taraftan görülen, bir rüyadan çok bir karabasanı andırmaktadır. Zweig Türklere rüya, Rumlara karabasan olarak görülen İstanbul’un Fethi’ni şöyle anlatmaktadır:

“Duvarlar üstündeki binlerce insan için tüyler ürpertici bir dram cereyan etmektedir. Halk her zaman hipodromdaki kanlı savaşları nasıl bir neşe ile yakından takip ettiyse, şimdi de bu deniz

muharebesini ve kendi tarafının kaçınılamayacak olan mahvını aynı derecede yakından ve kalbi sızlaya sızlaya seyretmektedir. [...] Bazıları çılgınca hareketler yaparak dövüşenleri teşvie çalışıyor, bazıları da ellerini havaya kaldırarak İsa'ya ve birçok yüzyıllar korumuş olan Mikail Aleyhisselâm'a, kilise ve manastırların bütün ulularına, bir mucize göstermeleri için hitap ediyorlar. Fakat karşı taraftaki Galata sahilinde birleşen Türkler de aynı şevkle bağrışıyor ve kendi taraflarının zaferi için dua ediyorlar.” (Zweig, 1954, 21-22)

Şiirin İçeriği

Şiir nasıl yazılır? Bu soruya önce “Şiir kelimelerin istifidir.” sözünden hareketle şiir kelimeyle yazılır şeklinde bir cevap verilebilir. Sonra “Sekiz Yüz Elli Yedi” şiiriyle aynı yıl yazılmış olan “İstiklâl Marşı”ndan bazı kelimeler belirlenebilir. Ama daha önce “Korkma!” diye başlayan İstiklâl Marşı’ndan üç yıl önce yazılmış olan “Yahya Kemal’in “1918” şiirine bir gönderme yapılabilir:

“Vatanda korkulu rü’yâ içindeyiz, gerçek.
Fakat bu çok süremez, mutlaka şafak sökecek.
“Ateş ve kanla siler, bir gün, ordumuz lekeyi
Bu, insanoğluna bir şeyn olan, Mütârekeyi.” (Yahya Kemal, 1961, 76)

Bu arada İstiklâl Marşı’nın ithaf edildiği “ordu” ve ona yapılmış olan “Korkma!” hitabı, “şafak” kelimesi ve bütün bunlarla birlikte “Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın...” mısraı ve hatta bu mısraın geçtiği bütün dörtlük hatırlanabilir:

“Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va’dettiği günler Hakk’ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın!” (Ersoy, 2011, 499)

Tekrar şiirin kelime boyutuna gelinecek olunursa bir istiklal şiirinin yazılmasında en önemli kelimenin “bayrak” kelimesi olduğu söylenebilir. Tabii bu kelimesinin de ordunun savaşa katılması demek olan “al sancak” müteradifi düşünülmelidir. Elbette Zweig’ın kitabına “İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar” adını koymasına boşuna değildir. Bu çerçevede istiklal en iyi bayrakla, bayrak da, Türk bayrağı bağlamında, en iyi üzerindeki yıldız ve hilâle anlatılır demek mümkündür. Nitekim Mehmet Âkif İstiklâl Marşı’nda bunu yapmıştır. Marşta Türk bayrağı birinci dörtlükte “O benim milletimin yıldızdır, parlayacak.” mısraında olduğu gibi yıldız üzerinden, ikinci dörtlükte “Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl” mısraında olduğu gibi hilâl üzerinden anlatılmıştır.

Nâzım Hikmet’in “Sekiz Yüz Elli Yedi” şiiriyle “İstiklâl Marşı” arasında şiirlerin bitişleri açısından bir ilgi kurulabilir. Bunun için de önce Yahya Kemal’in vatanın soyut değil somut tarafına yaptığı vurgu ve buna bağlı olarak vatanın muhassalası olarak gördüğü İstanbul, “Vatan İstanbul’dur.” gibi hususlar dikkate alınabilir. Bu çerçevede “Sekiz Yüz Elli Yedi” şiirinin

“İşte o günden beri Türk’ün malı İstanbul,
Başkasının olursa yıkılmalı İstanbul!”

mısraları ile İstiklâl Marşı’nın;

“Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır Hakk’a tapan milletimin İstiklâl!”

mısraları birlikte okunabilir. Lafzen olmasa da mana bakımından her iki şiirde de sahiplik, süreklilik arz eden bir sahiplik duygusu vardır.

“İstiklâl Marşı” ile “Sekiz Yüz Elli Yedi” için yapılan bu birlikte okuma “İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar” ile “Sekiz Yüz Elli Yedi” için de denenebilir.

Biri şiir, galip taraf, Nâzım Hikmet’in “Sekiz Yüz Elli Yedi”si ile diğeri nesir, mağlup taraf, Stefan Zweig’in “İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar”ı karşılaştırılabilir.

Goethe bir “Dünya Edebiyatı” kavramından bahseder. Bu kavram daha sonra “Karşılaştırmalı Edebiyat” a dönüşür. Karşılaştırmalı edebiyatın temel amacı da evrensel insan gerçekliğini yakalamaktır. Nazım Hikmet ile Stefan Zweig bu kavramda buluşmuştur.

Karşılaştırmaya eser isimlerinden başlamak gerekirse 857’i 1453’ü yenmiştir denilebilir. Yine aynı şekilde, Yahya Kemal gibi, 857 deyince İslâm’ın İstanbul’a girdiği ve 1453 deyince Bizans’ın Türklere mağlup olduğu söyleminde bulunulabilir (Yahya Kemal, 1985).

Nitekim iki eserden birincisinde, Nâzım Hikmet’e ait olanda, bu yapılmış; esere isim olarak, “Sekiz Yüz Elli Yedi (857) verilmiş ve şiire de ismiyle müsemma bir şekilde “İslâm’ın beklediği en şerefli gündür bu.” mısrayla başlanmıştır.

Bu iki eserden ikincisinde, Stefan Zweig’e ait olanda da benzer bir yaklaşım sergilenmiş ve “İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar” adını taşıyan eserin ilgili bölümüne “Bizans’ın Fethi 29 Mayıs 1453” başlığını verilmiştir (Zweig, 1954, 5). Aslında bu başlıktan "Bizans’ın Fethi”nin “Bizans’ın Düşüşü” şeklinde okunması gerektiği açıktır. Çünkü söz konusu eserin İstanbul’un Fethi’yle ilgili kısmı için yapılan ayrı basımda eser adının “Bizans’ın Düşüşü Sultan Mehmed Han’ın İstanbul’u Fethi” (Zweig, 2021) şeklinde olduğu görülmektedir. Ancak eserin genel adının “İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar” olduğu düşünülürse “İstanbul’un Fethi” çevirisinin daha uygun olduğu düşünülebilir. Çünkü “Bizans’ın Düşüşü” diye çevrildiği takdirde eserin adında geçen “yıldızı parlamak” yerine “yıldızı sönmek” deyiminin kullanılması gerekir. Elbette savaşta galip taraf için “yıldızı parlamak”, mağlup taraf için de “yıldızı sönmek” deyimini uygun düşer. Ancak eserin adı “İnsanlık Tarihinde Yıldızın Söndüğü Anlar” olmadığına göre “İstanbul’un Fethi” deyimini kullanmakta da herhangi bir mahzur yoktur.

Bu iki eser başka hangi açılardan da karşılaştırılabilir? Bunlardan birincisi Rumlar için “yıldızı sönmek”, Türkler için “yıldızı parlamak” anlamına gelen Rum Kostantiniyye’sinin Türk İstanbul’u olmasıdır: “Rum Kostantiniyye’si oldu Türk İstanbul’u!” Nâzım Hikmet’e göre fetihle Kostantiniyye İstanbul olmuştur. Bu oluşla ilgili olarak Yahya Kemal’in “Aziz İstanbul” kitabından “Türk İstanbul” başlıklı iki yazısının birincisinden ilk satırlara başvurulabilir:

“Bir iklimin manzarası, mimarisi ve halkı arasında halis ve tam bir ahenk varsa, orada, gözlere bir vatan tablosu görünür.

İklimden anlayan gerçek ve hassas bir sanatkâr, İstanbul'un eski semtlerinden birini, meselâ Koca Mustâpaşa semtini yahut Eyüb'ü yahut Üsküdar'ı yahut da Boğaziçi'nin henüz hüviyetini muhafaza eden herhangi bir köyünü seyredince kati bir hüküm vererek der ki: "Bu halk bu iklimde ezelden beri sakindir ve bu iklime bu mimariden ve bu halktan başka unsurlar yaraşmaz."

Evet, gerçek ve hassas bir sanatkâr bu hükmü verir.

Vatan toprağı bizde de ecnebi memleketlerinde de her hissedene bu vehmi veren topraktır." (Yahya Kemal, 1995, 5)

Yahya Kemal'in bu satırları Edip Cansever'in şu mısralarıyla örtüşmektedir:

"İnsan yaşadığı yere benzer
O yerin suyuna, o yerin toprağına benzer
Suyunda yüzen balığa
Toprağına iten çiçeğe
Dağlarının, tepelerinin dumanlı eğimine" (Cansever, 2022, 616)

İstanbul ne zaman Türk İstanbul oldu? Daha doğrusu, Edip Cansever gibi söyler isek, Türk insanı ne zaman yaşadığı yere benzemeye başladı? Bu sorunun cevabı Fethin ilk günlerinde vardır. İstanbul'un Fethi'nden sonra Ok Meydanı'nda bir kutlama merasimi yapılır ve bu merasimde Akşemseddin bir konuşma yapar. Akşemseddin'in gazilerden gaza malını İstanbul içinde hayrat ve hasenata sarf etmelerini istediğı bu konuşma Rum Kostantiniyyesi'nin nasıl Türk İstanbul'u olduğu sorusuna bir cevap gibidir:

"Ey guzât-ı Müslimîn!

Bilin ve agâh olun ki cümleminizin hakkında ahir zaman peygamberi, ol server-i kainat, aleyhi efdalü's-salevati ve't-tehiyyat efendimiz جَيْشُ الْأَدْلِيِّ وَالْمَلِكِ الْأَمِيرِ فَلْنَعْمَ أَمِيرُهَا الْأَمِيرُ فَلْنَعْمَ الْقُسْطَانِطِينِيَّةُ لِنُقَاتِحَنَّ
"letüftehanne'l- kostantiyyetü fele ni'me'l-emiru emiruha vele ni'me'l-ceyşu zelikey'l-ceyş." (Kontantiniyye elbette fetholuncaktır, onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir.) hâdis-i şerîfi ile medh ve senada bulunmuştur. İnşallah cümlemiz mağruruz. Fakat gaza malını israf etmeyip İstanbul içinde hayrat ve hasenata sarf ve padişahınıza itaat ve muhabbet ediniz." (Bilmen, 1972, 287)

İstanbul'un nasıl Türk İstanbul olduğuna bir örnek de Yavuz Sultan Selim Dönemi'nden verilebilir. Yahya Kemal'in "Talim ve Terbiye üstadı İhsan Bey'e ithaf ettiği "Ok" şiiri bu amaçla okunabilir. Şiirde, ok atma müsabakasında, ihtiyar Bektaş Ağa'nın hedefi nasıl tam kalbinden vurduğu hikâyeye edilir. Hikâyeye göre hedefin tam kalbinden vurulduğu bu tılsımlı ok sahibinin İstanbul Muhasarası başlarken aldığı gaza yarası içinden çektiğı altın oktur:

"Yavuz Sultan Selim Han'ın önünde
Ok atan ihtiyar Bektaş Subaşı,
Bu yüksek tepeye dikti bu taşı,
O Gazi Hünkâr'ın mutlu gününde.

Vezir, molla, ağa, bey, takım takım,
Güneşli bir nisan günü ok attı.
Kimi yayı optü, kimi fırlattı;

En er kemankeşe yetti üç atım.

En son Bektaş Ağa çöktü diz üstü.

Titrek elleriyle gererken yayı,

Her yandan bir merak sardı alayı.

Ok uçtu, hedefin kalbine düştü.

Hünkâr dedi ‘Koca! Pek yaman saldın,

Eğerçi bellisin benim katımda,

Bir sır olsa gerek bu ilk atımda.

Bu sihirli oku nereden aldın?

İhtiyar elini bağrına soktu,

Dedi ki: ‘İstanbul muhasarası,

Başlarken aldığım gaza yarası,

İçinden çektiğim bu altın oktu!’ (Yahya Kemal, 1961,772)

Zweig “İslâm'ın beklediği en şerefli gündür bu.” mısraıyla Nâzım Hikmet'in telmihte bulunduğu fetih hadisine hiç mi hiç değinmez. Oysa hiç değilse Hicret sırasında Hz. Peygamber'i Medine'de evinde misafir eden, İstanbul'u ilk kuşatan Müslüman olması sebebiyle Türkiye'de “Eyüp Sultan” unvanıyla anılan sahabeye değinebilirdi. Yahya Kemal “Bir Rüyada Gördüğümüz Eyüp” başlıklı yazısında Fetih'le Hz. Eyüp arasında bağlantı kurar ve İstanbul'un Fethi'nde yaşanan güçlüğün ancak onun kabrinin Akşemseddin tarafından bulunmasıyla ortadan kalktığını belirtir:

Hâlid'in (Ebâ Eyyûb Ensârî) kabri zahir olduktan sonra, muhasaranın ref'ini tavsiye edenlerin dili tutulmuş, surlara son hücum hazırlığı kan ter içinde yapılmış.

Fetih gecesini, sabaha karşı, Akşemseddin bir tepe üzerinden, kanatlarını açan kocamış bir kartal gibi, kollarını açarak: “Yâ müfettihü'l-ebvâb!” nidâsıyla bağırırken, genç Fatih, sağ kolunun yumruğuna toplanmış yıldırımlar gibi, sıra ile, büyük topları, Anadolu, Rumeli ocaklarının askerlerini, azepleri, seymenleri, sipahileri ve son darbe olan Yeniçeri'yi surların üzerine boşaltıyordu.” (Yahya Kemal, 1985, 137-138)

Fethe İstanbul'un ne kadar sürede fethedildiği açısından da bakılabilir. Nâzım Hikmet söz konusu şiirinde bu soru “Fethetti İstanbul'u sekiz hafta üç günde!” şeklinde karşılık bulur. Bu süre bütün kaynaklarda aşağı yukarı aynıdır:

Velhasıl Sultan Fatih Muhammed Han İstanbul'u 54 gün muhasara edip nihayet 20 Cemâziyelevvel 847 ve 29 Mayıs 1453 tarihinde fethetmiş, bununla Orta Çağ kapanmış, Yeni Çağ başlamıştır (Bilmen, 1972, 286).

Banarlı da, Yahya Kemal'in “Türk İstanbul I” yazısına düştüğü notta, İstanbul'un Fethi için gün olarak 53 sayısını verir. Yahya Kemal'in “Bütün iş yine orduya kaldı, 53 gün çetin bir muhasaradan sonra ordu, Edirnekapı ile Topkapı arasındaki münhat yerde bulunan beşinci askerî kapıdan Mayıs'ın 29'uncu Salı sabahı İstanbul'a girdi” cümlesinin altına düşülen dipnot şöyledir:

“İstanbul Muharasası’nı 1453 senesinin Nisan ve Mayıs aylarında, 53 gün, kendi gözleriyle görenlerden ve gördüklerini yazanlardan beş kişinin hatıraları bize kadar gelebilmiştir. Bu mucizeli vakayı o hatıralardan biliyoruz.

Bu hatıraları bırakanlardan biri son Bizans Kayseri Kostantin Dragazes’in baş mabeyincisi Phrantzes’dir. Biri meşhur Bizans müverrihi Dukas’tır. Biri Kardinal İzidor’dur, biri Venedikli bir geminin hekimi Barbaro’dur, biri de bizim Fetihte hazır bulunmuş olan yegane müverrihimiz Tursun Beg’dur.” (Yahya Kemal, 1985, 22)

Zweig da konuyla ilgili olarak Fethin altıncı haftasından bahis vardır:

“Altı hafta süren ve hemen her gün yapılan bir savaştan sonra Sultan’ın sabrı tükenmiş bulunuyor. Topları, duvarların birçok yerlerini yıktı; fakat emrettiği bütün büyük taarruzlar şimdiye kadar kanlı kayıplarla geri atıldı. Bir ordu kumandanı için atık iki çare var: Ya muhasarayı kaldırmak yahut da şimdiye kadar yaptığı pek çok mevzii hücumlardan sonra en kati taarruza geçmek. Mehmet bütün paşalarını toplayarak bir harp meclisi kuruyor ve ateşi ile yanıp tutuştuğu zafer arzusu bütün tereddütleri yeniyor. En büyük ve kati mahiyetteki taarruz 29 Mayıs’ta yapılacak. Sultan her zamanki azmi ile hazırlıklara başlıyor. Evvela umumi bir dua günü tespit ediliyor. Yüz elli bin kişi, ilkinden en sonuncusuna kadar hepsi de İslâm dininin emrettiği bütün âdetleri yerine getirecekler ve yedi defa yıkanıp günde üç kere büyük duayı yapacaklar.” (Zweig, 1954, 27-28)

İstanbul’un Fethi’ne gençlik açısından da bakılabilir. Çünkü Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u 21 yaşında fethetmiştir. Bu vesileyle “Sekiz Yüz Elli Yedi” şiirini yazdığında Nâzım Hikmet’in de 19 yaşında olduğu hatırlanmalıdır. Yine “Fetih Marşı” şiirini Fatih’in yaşı üzerinden kuran Ârif Nihat Asya da hatırlanabilir. Şiirde “Fâtih’in İstanbul’u fethettiği yaştasın!” mısraı nakarattır.

Nâzım Hikmet de şiirinde Fâtih’i “Türk’ün genç padişahı” olarak niteler ve onun kır atın üstünde Eğrikapı’dan İstanbul’a girişini bu niteliğe uygun bir şekilde “bir gök yarılır gibi” ifadesiyle anlatır:

“Cihana karşı koyan bir ordunun sahibi,
Türk’ün genç padişahı, bir gök yarılır gibi
Girdi "Eğrikapı"dan kır atının üstünde;
Fethetti İstanbul'u sekiz hafta üç günde!
O ne mutlu, mübarek bir kuluymuş Allah'ın...”

Son mısradaki geçen “O ne mutlu, mübarek” ifadesi Fetih Hadisi’nde geçen “güzel komutan” anlamındaki “Nime’l-emîr” ve “güzel asker” anlamındaki “Nime’l-çeyş” tabirini hatırlatır. Hz. Peygamber, İstanbul’u fetheden komutanı “Nime’l-emîr” olarak, İstanbul’u fetheden askerleri “Nime’l-çeyş” olarak tanımlamış ve onları müjdelemiştir.

İstanbul’un Fethi’ne Ayasofya açısından da bakılabilir. Fetih’le ilgili şiir ve yazılarda Ayasofya’ya geniş yer ayrılır. Ayasofya Fethin bir parçası gibi mütalaa edilir. Hatta bazen Fethin ta kendisidir. Nitekim Erol Özbilgen’in “Ayasofya Nedir?” diye sorduğu soruya bulduğu cevaplardan biri de “İstanbul’u Bizans’tan almak” şeklinde olur. Özbilgen bu cevabını Bâkî üzerinden verir. Onun böyle bir cevabı vermesinin sebebi Bâkî’nin “Aldın hezâr bütke deyî mescid eyledin / Nakûs

yerlerinde okuttun ezanları” beytidir. Bâkî, bütkede, puta tapılan mabet, olarak nitelediği Ayasofya gibi Ortodoks âleminin en muhteşem mabedinin nakûs yerlerinde, çan kulelerinde, ezan okutmayı anlam olarak İstanbul’u Bizans’tan almakla bir tutar (Özbilgen, 1988, 288-289) Kanunî Sultan dönemindeki bu bir tutmayı Yahya Kemal zamanımıza kadar uzatır: “Gezintilerimde bir hakikat keşfettim. Bir devletin iki manevi temeli vardır: Fatih’in Ayasofya minaresinden okuttuğu ezan ki hâlâ okunuyor! Selim’in Hırka-i Saadet önünde okuttuğu Kur’an ki hâlâ okunuyor!” (Yahya Kemal, 1985, 125) Yahya Kemal bu uzatışta haksız sayılmaz. Zira İstanbul’un işgalden kurtuluşu “Ayasofya Kartpostalı” üzerinden anlatılır: “Kurtuluş Savaşı’nı müteakip Türk ordusu İstanbul’a girdiği gün bir “Ayasofya kartpostalı” üzerindeki aşağıdaki kıta nesih matbaa hurufatı ile bastırılmış ve kartlar İstanbul halkı tarafından bir günde bitirilmiştir:

Çok şükür oldu müyesser Feth-i sani’i mübin
Doğdu şehri-i İstanbul’a tekrar mûşa’şa’ nûr-ı din
Ceyş-i İslâm’ı görüp kırk ikide Meczûb didi:
Hâzihî Cennâtü Adnin fethulûhâ hâlidin” (Özbilgen, 1988, 290)

Arif Nihat Asya da Ayasofya’da okunan ilk ezanın şiirini yazar ve “Ayasofya Hicrî 857” adlı şiirinde “Fetih günlerinin saf neşesi”ne Ayasofya’yı da iştirak ettirir.

“Güzel, hayata ısınmış, sevimlidir şimdi;
Artık ürkütmüyor dönüp bakını...
Dedim; “Neden o siyah kubbe -böyle- nurlu bugün?
Dedi sesler, ki: “Duydu ilk ezanı!” (Asya, 2007, 176)

Bu vesileyle Yahya Kemal’in “Ezân-ı Muhammedî” şiirinden de ilk iki beyit hatırlanabilir:

“Emr-i bülendsin ey ezân-ı Muhammedî
Kâfi değil sadâna cihân-ı Muhammedî
“Sultan Selîm’i Evvel’i râm etmeyüp ecel
Fethetmeliydi âlemi şân-ı Muhammedî” (Yahya Kemal, 1962, 41)

Nâzım Hikmet’in “Sekiz Yüz Elli Yedi” şiirinde Ayasofya, Ayasofya’da namaz, Hakk’tan en büyük niyazı Ayasofya’da namaz kılmak olan padişahın, Kostantiniyye’yi, İstanbul’u, Belde-i Tayyibe’yi fetheden padişahın, niyazının yerine gelmesi ve Ayasofya’da namaz kılması şeklinde ele alınır.

Stefan Zweig da konuya bu çerçevede yaklaşır. Zweig’ın yaptığı açıklamanın en can alıcı noktasını Ayasofya’nın tepesindeki haçın büyük bir gürültüyle yerinden çıkarılması ve yerine, o ayrıca belirtmese de, daha sonra hilâlin konulması, bir başka deyişle, kilisenin camiye çevrilmesi oluşturur:

“Atının üzerinde atının üzerinde gururla ilerleyen Sultan’ın hedefi, Bizans âleminin muhteşem timsali olan Ayasofya’dır. O, ulaşılması imkânsız görünen bu parıl parıl kubbeye, çadırının bulunduğu yerden, elli günden fazla bir müddet hasretle hep karşıdan bakmıştı. Artık şu anda o muhteşem kapıdan girebilecektir. Fakat Mehmet, bir defa dahadır ki, sabırsızlığını râm etmesini biliyor. Bu kiliseyi Tanrısı namına ebediyen takdis etmeden önce ona şükran borcunu eda edecek Sultan, büyük bir tevazuyla atından iniyor ve yere kapanarak dua ediyor. Sonra da bir avuç

toprak alıp başının üstünden serpiyor ve bu hareketi ile de bizzat kendi faniliğini hatırlamak, zaferi ile mağrur olmamak istiyor. Tanrısına olan inkiyadını gösterdikten sonradır ki, Sultan ayağa kalkıyor ve Tanrısının ilk ve en son canı gönülden bir kulu sıfatıyla adını Ayasofya Kilisesi'ne, mukaddes irfan mabedi olan bu Justinyanos Katedrali'ne atıyor.

Büyük bir tecessüse kendini kaptırılmış olan Sultan bu muhteşem binayı, mermer ve mozaikleri pırıl pırıl yanan yüksek kubbeleri boşluk içinde ışığa doğru uzanan zarif kemerleri süzüyor. Bu eşsiz ihtişam içindeki niyaz sarayının kendisine değil, büyük Tanrısına ait olduğunu kuvvetle hissediyor. Derhal bir imam getiriyor ve Padişah yüzü Mekke'ye çevrili olduğu hâlde bütün kâinatın mutlak hâkimi olan Tanrısına bu Hıristiyan mabedi içinde ilk namazını eda ederken, minbere çıkan imam da İslâm dinin şartlarını yerine getiriyor. Hemen ertesi günü ustalara sabık dinin bütün işaretlerini oradan kaybetme işi havale ediliyor. Mihraplar yıkılıyor, dine ait mozaikler badana ile örtülüyor ve yeryüzünün bütün ıstıraplarını kucaklamak ister gibi bin yıl kollarını açmış olan haç, Ayasofya'nın tepesindeki salıp, boğuk bir gürültü çıkararak yere kapaklanıyor." (Zweig, 1954, 36-37)

Rivayete göre Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un Fethi'nden üç gün sonra Ayasofya'da ilk Cuma namazını kılmıştır. Akşemseddin Sultan Fatih'in koltuğuna girip onu kemali tazim ile minbere çıkarmış, Fatih de elinde parlak bir kılıç olduğu hâlde Allah'a hamdederek bir hutbe irat etmiş ve daha sonra Akşemseddin de Cuma namazını kıldırılmıştır.

Nâzım Hikmet "Sekiz Yüz Elli Yedi" şiirinde İstanbul yerine "Belde-i Tayyibe" ifadesi de kullanmıştır. Padişah "Belde-i Tayyibe"yi fethetmiştir: "Belde-i Tayyibe"yi fetheden padişahın." Özellikle Tanzimat Fermanı sonrası edebî eserlerde İstanbul yerine "Belde-i Tayyibe" kullanılmıştır. Bu ifade Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir. Konuyla ilgili olarak Kubbealtı Lugat'ında şu bilgi verilmektedir: Kur'an-ı Kerim'de Sebe Sûresi 15. ayette geçen "beldetün tayyibetün" terkihi ebced hesabıyla İstanbul'un Fethi olan hicrî 857 yılını gösterdiği için İstanbul hakkında kullanılmıştır (Ayverdi, 2010, 130)

"Beldetün Tayyibetün" terkihi Yahya Kemal'de Aziz İstanbul'a dönüşür. Yine aynı şekilde Durali Yılmaz tarafından Ayasofya için kullanılan "Aziz Sofi" nitelemesi de bu kapsamda düşünülebilir (Yılmaz, 1976).

Sonuç

Yukarıda da değinildiği gibi bu çalışmada şair Nâzım Hikmet ile yazar Stefan Zweig karşılaştırmalı edebiyat bağlamında bir araya getirilmiştir. Bir yazarın kendi sanat yolculuğu içinde farklı kırılmalar yaşaması karşılaştırmalı edebiyat kapsamında değerlendirilebilir. Nâzım Hikmet'in hayatındaki kırılmalar da bu manada onun sanat anlayışının iki ayrı dönemde değerlendirilmesine sebep olmuştur. İlk dönem şiirlerinde millî ve dinî öğeler ağırlıktadır. Bu manada birinci döneminde Nâzım Hikmet, Yahya Kemal ve Mehmet Âkif ile aynı konumdadır. İkinci döneminde ise -özellikle 1921'den sonraki dönem- Rusya tecrübesi ve Sosyalizm ile tanışması sanat hayatında kırılmalara sebebiyet vermiştir. Ancak Nâzım Hikmet'in "Sekiz Yüz Elli Yedi" şiirindeki hassasiyetini hayatının sonuna kadar sürdürdüğü düşünülebilir. Karşılaştırmalı edebiyat işte bu manada bir sanatçının kendi serüvenindeki gelişim aşamalarını da içerir. Bu esasında büyük sanatçılara has bir durumdur. Yahya Kemal, Necip Fazıl gibi şairlerde de bu kırılmalar görülür. Hatta Stefan Zweig

“Dünün Dünyası” adıyla Türkçeye çevrilen kitabında kendi hayat serüvenindeki kırılmalardan bahsetmiştir. Böylece Nazım Hikmet ile Stefan Sweig sürekli değişim yaşama konusunda da benzerlik gösterirler. Büyük sanatçılar söz konusu edinildiği değişimler sonucunda yeni bakış açıları da kazanırlar. Aynı hadiseye farklı bir bakış açısıyla bakarlar. Nazım Hikmet ile Stefan Sweig’in yukarıda da bahsedildiği gibi İstanbul’un fethine farklı gözle bakmalarının sebebi budur.

Nâzım Hikmet’in “Sekiz Yüz Elli Yedi” şiirinin nesre çevirisi bu bağlamda okunabilir:

Sekiz yüz elli yedi, 857 tarihi, İslâm’ın, Müslümanların Hz. Peygamber “Kostantiniyye elbette fethedilecektir.” dediği için beklediği bir tarihtir. Bugün, İstanbul’un fethedildiği gün, 20 Cemâziyelevvel 847 Salı günü, Hz. Peygamber’in kavlinin fiile döküldüğü şerefli bir gündür. Yine bugün, 29 Mayıs 1453 Salı günü, Bizans’ın Türklere yenildiği, Rum Kostantiniyye’nin Türk İstanbul’u olduğu gündür. Ve yine bugün, Hz. Peygamber’in “Ne güzel asker!” müjdesine mazhar olan bir ordunun, cihana karşı koyan bir ordunun sahibinin, Türk’ün genç padişahının, bir gök yarılır gibi, kır atının üstünde, sekiz hafta üç günde fethettiği İstanbul’a girdiği gündür. Meğer o, Allah’ın ne mutlu ne mübarek kuluymuş. Hak “Belde-i Tayyibe”yi fetheden, o kulun, padişahın en büyük niyazını yerine getirdi: Ayasofya’da ikinci namazını kıldı. İşte o günden beri İstanbul Türk’ün malıdır. Başkasının olursa İstanbul yıkılmalıdır.

Kaynaklar

- Ahmet Haşim (1991). Gurabahâne-i Laklakan Diğer Yazıları. haz. İnci Engünün – Zeynep Kerman. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Alptekin, Turan (1982). Kompozisyon Bilgisi. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Asya, Ârif Nihat (1999). Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Asya, Ârif Nihat (2007). Fâtipler Ölmez ve Takvimler. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ayverdi, İlhan (2010). Kubbealtı Lugatı. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Banarlı, Nihad Sâmî (1986). İstanbul’a Dâir. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (1972). “İstanbul’un Tarihçesi”, Sure-i Fethin Türkçe Tefsiri İtilâ-yi İslâm ile İstanbul’un Tarihçesi. İstanbul: Bilmen Yayınevi
- Cansever, Edip (2022). Sonrası Kalır I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ersoy, Mehmet Âkif (2010). Safahat. haz. Mustafa Miyasoğlu. İstanbul: Konak Yayınları.
- Nâzım Hikmet (2002). İlk Şiirler. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özbilgen, Erol (1988). Mağlupların Zaferi. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Yahya Kemal (1961). Kendi Gök Kubbemiz. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı.
- Yahya Kemal (1962). Eski Şiirin Rüzgârıyla. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Neşriyatı.
- Yahya Kemal (1985). Aziz İstanbul. İstanbul: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, Durali (1976). Aziz Sofi. İstanbul: Çığır Yayınları.
- Zweig, Stefan (1954). İnsanlık Tarihinde Yıldızın Parladığı Anlar. çev. Burhan Arpad. İstanbul: İstanbul Yayınları.
- Zweig, Stefan (2021). Bizans’ın Düşüşü Sultan Mehmed Han’ın İstanbul’u Fethi. çev. İker Balkan. İstanbul: Kanon Kitap.